

Leedu diasporaa arhiivide säilitamise peaüleannetest ja probleemidest Leedu Emigratsiooni Instituudis

Linas Saldukas

Leedu Emigratsiooni Instituut

Leedu Emigratsiooni Instituut on 2000. aasta märtsis loodud avalik mittetulundusorganisatsioon. Selle asutasid Vytautas Magnuse Ülikool ja Kaunase linn. Instituudi peamised ülesanded on: Leedu diasporaa kultuurilise, poliitilise ja sotsiaalse tegevuse uurimine; ajalooliste materjalide ja raamatute kogumine diasporaa organisatsioonidelt ja institutsioonidelt või selle ettevõtmistega aktiivselt seotud üksikisikutelt; käsikirjade ja trükiste kaitse, kataloogimine ja uurijatele kasutuskõlblikuks tegemine; informatsiooni kogumine teistest keskustest, kus uuritakse Leedu diasporaad, käsikirjakogusid ja publikatsioone; diasporaa trükiste üldkataloogi koostamine. Instituudi loomine Vytautas Magnuse Ülikooli juurde on suure sümbolse tähendusega. Ülikool suleti 1950. aastal Nõukogude võimude surve all, sest kahte ülikooli peeti vaenulikele Leedule paljudeks ja alles jäi ainult Vilniuse Ülikool. Eestis oli olukord teine: ülikool oli Tartu eelisõigus, pealinnas Tallinnas ülikooli ei olnud. Vytautas Magnuse Ülikool taasavati alles 1989. aastal Leedu pagulaste olulise surve tulemusena, kes suhtusid soojalt oma ülikooli ja ajutisse pealinna Kaunasesse. Osa kodumaale naasta otsustanud pagulasi tõi endaga kaasa väärtuslikke kogusid ja arhiive.

Leedu Emigratsiooni Instituut kogub ja uurib Leedu diasporaa arhiivimaterjale. Uurimistööl on instituudi üks peaaesandeid ja selles mõttes on see Leedus unikaalne. Ülikooli õppeprotsessi olulise osana pakub instituut huvi ajaloo, kirjanduse ja politoloogia tudengitele. Arhiivide igapäevased külalised on nii üliõpilased kui ka professionaalsed uurijad. Igal aastal kirjutab mõni tudeng oma bakalaureuse- või magistratööl Leedu pagulasprobleemidest. Leedu Emigratsiooni Instituudi arhiivimaterjalide baasil on kirjutatud ja edukalt kaitsitud ka doktoritöid. Üldiselt on uurimistööl rohkem või vähem seotud niinimetatud DP-põlvkonnaga, sest peaaegu kõik arhiivid on kogutud pärast Teist maailmasõda. On selge, et tegemist oli kõrgelt haritud põlvkonnaga, kelle elu, võrreldes varasemate, Esimese maailmasõja eelsete ja järgsete põlvkondadega, oli poliitika ja kultuuri valdkonnas aktiivsem. Nende kultuuri- ja ajaloolane pärand on äärmiselt rikkalik ja oluline. Materjali puudumine Esimesele maailmasõjale eelnenud olukorra kohta annab kahjuks vähem võimalusi uurida tol ajal Leedust lahkunud põlvkonna rasket elu. Kõige halvem on see, et palju materjali Ameerika Ühendriikides, Kanadas ja eelkõige Lõuna-Ameerika maades hävis, sest väärtuslikud dokumendid visati lihtsalt minema. Muidugi ei kadunud kõik – osa dokumente Ameerika Ühendriikides ja teistegi maade arhiivides säilis ja ootab seniajani uurijaid. Uurimist takistab aga aja või rahaliste vahendite nappus meretaguseks uurimistööks.

Instituudi rikkalik raamatukogu aitab tudengitel ja uurijatel oma uurimusi ja artikleid kirjutada. Aleksandras Stromase ja Bronius Kviklyse kogudes on palju haruldasi raamatuid politoloogiast, õigusteadusest, ajaloo ja teistest distsipliinidest.

Nagu öeldud, on Leedu Emigratsiooni Instituut ennekõike uhke oma Teise maailmasõja järgsete kogude üle. Instituudis säilitatakse materjale, mida on annetanud Leedu Vabariigi president Valdas Adamkus, tuntud ajakirjanik Bronius Kviklys, Ülemaailmse Leedu Kogukonna (*World Lithuanian Community*) endine esimees Vytautas Kamantas, maailmakuulus politoloog Aleksandras Stromas, tuntud ajaloolane Alfred Erich Senn, sotsioloog Vytautas Kavolis, Prantsuse Leedu Kogukond (*French Lithuanian Community*) ja teised üksikisikud ja organisatsioonid. Instituut oli esimene Leedu arhiiv, kus alustati kümne

aasta eest käsikirjade elektroonilise kataloogi koostamist. Praeguseks on kataloogis üle 25 000 kirje, mille arv kasvab iga päevaga. Tulevikus on kavas teha kataloog Interneti vahendusel kättesaadavaks kõigile üle maailma.

Teisalt on probleeme ka arhiivide kogumisega. Osa pagulasleedulasi kardab seniajani oma kogusid Leetu tuua, paljud neist aga annetavad oma arhiivid Leedu kohalikele muuseumidele. Peaaegu igas Leedu piirkonnas on oma etnograafiamuuseum, mis on muidugi uhke uute arhiivide või raamatute üle, mis on pärit selles piirkonnas sündinud pagulaselt. Uurijatele tähendab see aga hulgaliselt probleeme. Pole lihtne käia kõikides Leedu etnograafiamuuseumides otsimas mõnda raamatut, ajalehte või dokumenti, eriti kui puudub arhiivide koondkataloog. Leedu Emigratsiooni Instituut ei pretendeeri kõikidele diasporaa kogudele, aga nende koondamine suurematesse raamatukogudesse ja muuseumidesse oleks uurijatele kasulik ja aitaks laiendada Leedu paguluse uurimist.

Leedu raamatukogud ja arhiivid töötavad ka välisriikides. Kõige suurem ja olulisem vastav institutsioon on Ülemaailmne Leedu Arhiiv (*World Lithuanian Archive*) Chicagos, Ameerika Leedulaste Kultuuriarhiiv (*American Lithuanians Archive of Culture*) Putmanis, Connecticutis, ja Kultuuriinstituudi Arhiiv (*Archive of the Institute of Culture*) Saksamaal. Need olid kõige olulisemad kohad, kus Leedu diasporaa arhiive pikka aega säilitati. Praeguseks on olukord muutunud, sest uue lainena Leedust tulevad nn majanduspagulased ei ole kultuuripärandist huvitatud. Mõne mujale siirdunu ainus eesmärk on võimalikult palju teenida ja tulla siis tagasi Leetu või kindlustada oma heaolu mujal. Niisugustes tingimustes on välismaistel Leedu arhiividel oht kaduda, sest neid ei säilitata ja pole ka uurijahuvi. Tulevikus on otsustatud arhiivid Leetu tuua. Teisalt tuleb aga arvestada ka vanema põlve Ameerika leedulaste psühholoogilist barjääri. Leedu Emigratsiooni Instituut on oluliste kogude Leetu toomisel sellega ka kokku puutunud.

Leedu Emigratsiooni Instituut korraldab pagulastega, nii üksikisikute kui ka organisatsioonidega avalikke kohtumisi. Vähemalt kord kuus viib instituut läbi diskussiooniõhtu eri maade leedu kogukondade esindajate, erialaspetsialistide ja tudengite vahel, kuhu on oodatud kõik, kellel antud teema vastu huvi. Koostöös ülikooli teaduskondadega korraldatakse konverentse ja seminare, kus käsitletakse Leedu diasporaa ajaloo ja kirjanduse eriküsimusi. Instituut pöörab suurt tähelepanu Leedu pagulaste ulatusliku avaliku tegevuse ajaloole. Keegi ei eita, et Leedu iseseisvuse taastamisel oli oluline osa leedu välismaisel poliitilisel liikumisel, mis ainult vabas maailmas oli võimalik. Kõik poliitilised rühmitused, peale kommunistide, arendasid tegevust Leedu vabaduse nimel igauks omal moel ja peamiseks probleemiks oli oma poliitiliste oponentide halvustamine. Järelikajased niisugusest võitlusest jõuab Leedu Emigratsiooni Instituuti seniajani. Tasakaalu hoidmine kunagiste poliitiliste oponentide vahel on mõnikord väga raske, aga instituudile ainuvõimalik hoiak. Kui näiteks korraldada konverents ühe või teise poliitilise suuna uurimiseks, tuleb teha ka poliitilist vastastiiba käsitlev konverents. Samasuguse poliitilise heitlusega puutub kokku ka uute materjalikogude hankimisel. Vahel ei käi pagulasleedulased instituudis kontrollimas mitte ainult arhiivi korrasolekut või töökorda, vaid ka teiste annetajate poliitilist orientatsiooni.

Leedu Emigratsiooni Instituut on tihedalt seotud kahe poliitilise tiiva traditsioonidega. Igal suvel aitab instituut korraldada liberaalse organisatsiooni "Santara – Sviesa" legendaarseid ja populaarseid konverentse. Koostöös Saksamaa leedu kogukonnaga korraldati Euroopa leedulaste uurimise nädal, mis on Euroopa leedulaste kristliku tiiva vana traditsioon. See ei etendanud olulist osa mitte ainult Leedu vabadusvõitluses, vaid propageeris 50 aasta jooksul ka demokraatliku ja ühtse Euroopa ideed. Sellega aidati kaasa instituudi kui demokraatliku arhiivi tundmaõppimisele, mis on avatud erinevate poliitiliste suundade materjalikogudele ja ideedele.

Instituudi uurijad on aktiivsed publitseerimistöös. Selle eesmärk on instituudis säilitatava Leedu diasporaa olulise pärandi kättesaadavaks muutmise mitte ainult Leedus, vaid leedulastele kogu maailmas. Ülesande täitmiseks asutati väljaannete seeria „The Archive of Exodus”. Esimese köitena avaldati Leedu sõjaeelse presidendi Antanas Smetona kirjavahetus pärast tema Leedust lahkumist 1940. aastal. Järgmised köited, mis sisaldavad samuti olulist materjali, ilmusid leedu- ja ingliskeelseina.

Kokkuvõtteks

Leedu Emigratsiooni Instituudist on saanud Leedu diasporaa arhiivide võrgu oluline osa. Tegemist on ainulaadse institutsiooniga, mis ühendab arhiivid ja ülikooli õppetöö, lootes saada keskseks uurimisasutuseks mitte ainult Leedu paguluse ajaloo, vaid ka praeguse massiivse nn majanduspaguluse uurimisel. Viimatimainituga on seotud uued väljakutsed ja ettevõtmised, et analüüsida emigreerumise tendentse ja leida võimalikke lahendusi.

Inglise keelest tõlkinud Anne Lange